

TA'LIM JARAYONIDA HUQUQ VA UNING FUKSIYALARI

Jo'raqobilov Erkin Shavkatovich

Qashqadaryo viloyati Muborak tumani

18-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Huquq va tarbiy fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Huquq va uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati, funksiyalari, huquqning funksiyalari jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va odamlarning xulq-atvoriga huquqiy ta'sir ko'rsatishning asosiy sabablari, huquqning mohiyati haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Huquq, erkinlik, adolat, huquq funksiyasi, vakolatli organlar, fuqarolik huquqlari, umummajburiy xulq-atvor, huquqiy munosabatlar, ijtimoiy munosabatlar, davlat, umummajburiy xulq-atvor qoidalari, erkinlik, majburiyat.

O'quvchilarni huquqiy madaniyat bilan tanishtirish ularning ma'naviy hayotini boyitadi, huquq va majburiyatlarini bilish esa o'z-o'zini anglashni kengaytiradi. Huquqiy tarbiya insonning hayotdagi mavqeini mustahkamlaydi, uning ijtimoiy faolligini oshiradi, salbiy hodisalarga nisbatan murosasizlik tuyg'usini kuchaytiradi. Uning o'ziga xosligi yosh talabalarning jamiyatdagi ijtimoiy va huquqiy holati bilan belgilanadi. Maktab o'quvchilari moddiy jihatdan ota-onalari yoki vasiylariga qaram bo'lib, ularning mustaqilligi va faolligi pedagogik jamoa tomonidan tuzatiladi, huquqiy munosabatlarda huquqiy bilim va tajribaga ega emas, voyaga yetmaganlarning hayoti va faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy qonunlar va huquqiy normalarni o'rganadi. kelajakda ularga rahbarlik qilishi kerak. Hozirgi bosqichda maktablarda tarbiyaviy ishning kamchiliklari uning mazmunida jinoyat-huquqiy masalalarning keng tarqalganligi, shaxs huquqlarini o'rganishga ustuvor ahamiyat berish, burchlarni o'rganishga etarlicha e'tibor bermaslik, shaxsning o'z qilmishi uchun shaxsiy javobgarligidir. . Huquqiy normalarning adolatliligini, axloqiy tamoyillar mazmunini, unga ko'ra huquqiy taqiqlar va cheklovlar shakllantirilishini, huquqiy normalar mazmuni va o'quvchilarning o'ziga xos xulq-atvori o'rtasidagi farqni ochish uchun hech qanday asos yo'q. Huquqiy ta'lim quyidagi masalalarni hal qilishni o'z ichiga oladi: 1. O'quvchilarni qonunlar bilimi bilan qurollantirish, huquqiy ongini oshirish, huquqning dolzarb masalalari haqida tizimli ma'lumotlar berish, chunki huquqiy bilimlar huquqiy ongni shakllantirishning asosidir. Ular o'quvchilarga o'z xulq-atvorini, o'rtoqlarining xulq-atvorini nafaqat ma'lum axloqiy me'yorlar, balki qonun talablari bilan bog'lash, ularni tuzatish, to'g'ri yo'nalishga o'zgartirishga yordam beradi. Ko'pchilik maktab o'quvchilari aniq huquqiy normalarni bilmasalar ham, jinoyat sodir etmaydilar. Ularning xulq-atvorini boshqaradigan axloq va urf-odatlariga rioya qilishdir. Bunday

o'quvchilar boshqalarga zarar yetkazmaydi, o'g'irlik va boshqa jinoyatlarni sodir etmaydi, chunki ular muayyan vaziyatlarda axloqiy tamoyillarga amal qiladilar. 2. O'quvchilarda huquqiy ongning shakllantirish - bu shaxsning muayyan huquqiy vaziyatda uning xulq-atvorini tartibga soluvchi qonunlar talablariga munosabatini belgilovchi huquqiy g'oyalar, qarashlar, e'tiqod va tuyg'ular yig'indisidir. Maktabda bola nafaqat qonunni hurmat qilishni, balki o'zini himoya qilishni ham o'rganishi kerak. o'z huquq va erkinliklarini, shuningdek, boshqalarni hurmat qilish, boshqa odamlarning qarashlariga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lish, boshqalarning o'zini ifoda etish huquqlarini, madaniy qadriyatlarini hurmat qilish, konfessiya tanlash, siyosiy hayotda ishtirok etish va boshqalar. Bularning barchasi juda muhim sohalaridir. ta'lim, birinchi navbatda, davlat qurish ehtiyojlari nuqtai nazaridan. Huquqiy qarashlar davlat va huquq, odamlar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar, shaxsning konstitutsiyaviy huquq va majburiyatlari haqidagi umumiy huquqiy bilim va g'oyalarga asoslanishi kerak. Bu bilim va g'oyalar muayyan huquqiy normalarni to'g'ri aks ettirishi muhim, chunki aks holda huquqiy qarashlar ifodalanadi. yolg'on. Huquqiy ongning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri e'tiqod – insonning dunyoqarash va axloqiy tushunchalar haqiqatini anglashi va shu qoida va tushunchalarga muvofiq harakat qilishga shaxsiy tayyorgarligidir. Huquqiy ta'lim jarayonida o'quvchilarda ularning xulq-atvorini tartibga soluvchi (mas'uliyat, adolat va h.k.) yuksak huquqiy tuyg'ularni tarbiyalash muhim, aks holda situatsion xulq-atvorni keltirib chiqaradigan (g'azab, qo'rquv va boshqalar) oddiy tuyg'ular uning asosiy tartibga soluvchisiga aylanadi. . . 3. O'quvchilarda davlat va qonunni hurmat qilish, qonun talablariga rioya qilish zarurligini tushunishni shakllantirish. Bunday fazilatlar tarbiyalanib, davlat va huquqning ijtimoiy mohiyati va rolini ochib beradi. Maktab o'quvchilarini qonunga hurmat va qonun ustuvorligiga, huquqiy normalarga rioya qilish zarurligiga ishonitirish huquqni muhofaza qiluvchi organlarga va qonunni himoya qiluvchi shaxslarga hurmatni tarbiyalash orqali amalga oshiriladi. Biroq, talabalar qonunlar nafaqat jazolash, balki jamiyat va fuqarolar manfaatlarini himoya qilish uchun ham ekanligini anglab yetmaganligi sababli, bu organlar tomonidan qo'rqitmaslik kerak. 4. O'quvchilarda huquqiy xulq-atvor ko'nikma va malakalarini shakllantirish. Qonun va odob-axloq talablariga rioya qilish odat va mahorati o'quvchilarning o'z fuqarolik burchini anglash, huquqiy normalarga rioya etishga ongli munosabati mahsulidir. To'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlar muayyan motivlarga bog'liq. Ba'zi talabalar o'zlarining chuqur e'tiqodlari tufayli huquqiy me'yorlarga rioya qilishadi, boshqalari kattalarning doimiy nazorati ostida yoki mumkin bo'lgan jazodan qo'rqishadi; ba'zilari esa o'zlarining xudbin maqsadlariga munosib xulq-atvor bilan erishishga harakat qilishadi. Ko'pincha bu xatti-harakat yotoqxon qoidalariga rioya qilish odati bilan bog'liq. O'qituvchi qonun normalariga amal qilgan holda, o'quvchining harakatiga nima turtki berishini bilish kerak. 5. O'quvchilar o'rtasida paydo bo'lgan xuruj va

jinoyatlarga nisbatan murosasiz munosabatda bo`lish, bu hodisalarga qarshi chiqish, ularga qarshi turish. Yuridik adabiyotlarda shaxsdagi faoliyatning turli darajalari qonun talablari bilan bog`liq holda ko`rib chiqiladi. Huquqiy normalarga rioya qilish xususiy jarayonning minimal shaklidir, chunki u faqat qonun bilan tekshirilishidan himoyalaniishi kerak. Huquqiy me'yorlarga rioya qilgan holda, shaxs faolroq bo'ladi, keyin yuk tashish faoliyatning eng yuqori tezligini ochib beradi. Faoliyat yuklari talabalarning o'zlarining shaxsiy mashqlarini vijdonan bajarishlarini anglatadi, lekin boshqalardan ham xuddi shunday qilishni talab qiladi. Bu maktabda va undan tashqarida xavfsizlik va tartibni ta'minlash uchun tuzilmaviy tuzatishdir. Bolalarni hayotdan olib tashlash, ulardagi immunitet kasalliklarini yashirish va ularni yashirishga qaratilgan har qanday urinish ularni bu hodisalarga nisbatan murosasiz munosabatda tarbiyalamaydi, ularga qarshi kurashishga safarbar etmaydi, sud ta'siriga qarshi kurashni rivojlantirmaydi. 6. Huquqiy barqaror hayot hodisalarining soxta ta'siri ostida yotgan g'oyalar ongi. Ba'zi talabalarning huquqiy ongidagi o'ziga xos nuqson - bu huquqiy normalarning mazmuni haqidagi noto'g'ri fikrlar. Ko'pchilik faqat kattalar jinoyat qilish huquqiga ega deb hisoblaydi va kattalarni bunday erkinlikdan ozod qilmaydi. Ular "qonun mas'uliyati uni buzganlarni zarardan ozod qilmaydi" degan pozitsiyaga ishonch hosil qilmaydi, ko'pincha o'z qoidalarini va harakatlarini ularning talablari bilan solishtirishni bilmaydi. Muayyan huquqbuzarliklarda ular qonunning huquqiy tartibga solinishiga emas, birinchi navbatda ma'lum axloqiy me'yorlarga asoslanadi. Huquqiy ongga bunday zarar yetkazilishi voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir etishiga sabab bo`ladi. Ma'muriy huquq davlat boshqaruvi apparatini tashkil etish va qurishni tartibga soladi. Maktab o'quvchilari davlat boshqaruvi va ma'muriy huquq normalari haqida tasavvurga ega bo'lishlari kerak, ular orasida sanitariya, yong'in nazorati, yo'l harakati qoidalarini, transport va transport, jamoat joylarida o'zini tutish, harbiy Har xil mahsulotlarni sotib olish va ishlab chiqarish uchun boshqa ko'plab narsalar mavjud. , huquqni muhofaza qilish organlari, xavfsizlik xodimlari. Agar shaxs huquqbuzarlik qilish huquqini buzsa, unga nisbatan ma'muriy jazo qo'llaniladi. Huquqiy ta'lim jarayonida o'quvchilar huquqiy va huquqiy munosabatlar, ota-onalarning bir-biriga nisbatan huquqlari va yuridik shaxslari, bolalar tarbiyasi bilan tanishtiriladi. Huquqiy ta'lim jarayonida talabalar mehnat qonunchiligining ba'zi qoidalarini ham o'z ichiga oladi, chunki tez orada ular ish joyida ular ustida ishlashlari kerak bo'ladi, ular malakali bo'lishi kerak bo'lgan ko'plab masalalarga duch kelishadi (qabul qilish, o'tkazish va ishdan bo'shatish shartlari). , ish sharoitlari). soat va dam olish vaqti, vaqt va ish haqi, ma'naviy va moddiy zarar va hokozolar. Talabalar jinoyat huquqining masalalari bilan tanishishlari kerak, jinoyat nima, jinoyat nima, jinoyatga yetkazilgan zarar nima? Qamoq, jazosizlik degani, hech qanday jinoyatsiz tashviqot.

Huquq (yuridik ma’nod) - bu davlat tomonidan himoya qilinadigan, o'zida erkinlik, tenglik va adolat tamoyillarini ifodalaydigan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan, umummajburiy xulq-atvor qoidalari yig'indisi.[1]

Huquq - davlat tomonidan o'rnatilgan yoki tasdiqlangan umumiy majburiy ijtimoiy normalar sistemasidir. Huquq davlat tomonidan mustahkamlangan, kafolatlangan va himoya qilinadigan huquqiy munosabatlar va fuqaroning asosiy huquqlarini o'z ichiga oladi. Huquq davlat sifatida tashkil etilgan jamiyatda paydo bo'lib, mulkchilik munosabatlarini, xo'jalik munosabatlari mexanizmini mustahkamlaydi vs jamiyat a'zolari o'rtasida ma'lum o'lchov va shakllarda (fuqarolik huquqi, mehnat huquqi) mehnat va uning mahsulotlarini taqsimlovchi vazifasini bajaradi. Vakolatli organlarning, davlat boshqaruvi organlarining shakllanishi, tartibi va faoliyatini belgilaydi, nizolarni hal etish usullarini belgilaydi. Mavjud ijtimoiy munosabatlar (jinoyat huquqi, protsessual huquq) buzilishiga qarshi kurashish chora-tadbirlarini belgilaydi, shaxslar o'rtasidagi munosabatlarning turli shakllariga ta'sir qiladi. Huquqiy normalar boshqa ijtimoiy tartibga soluvchi normalardan (din, axloq, urf-odat va boshqalar) majburiyligi bilan farq qiladi.

Huquqning funktsiyalari jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va odamlarning xulq-atvoriga huquqiy ta'sir ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

1. Huquqning vazifasi uning mohiyatidan kelib chiqadi va huquqning jamiyatdagi vazifasi bilan belgilanadi.

2. Huquqning funksiyasi uning ijtimoiy munosabatlarga ta'sirining shunday yo'nalishiki, uni amalga oshirish zarurati ijtimoiy hodisa sifatida huquqning zarurligini taqozo etadi.[3]

3. Funksiya huquqning eng muhim belgilarini ifodalaydi va u huquq taraqqiyotining muayyan bosqichida uning oldida turgan asosiy masalalarni hal etishga qaratilgan.

4. Huquqning funksiyasi ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soluvchi faol harakat yo'nalishidan iborat. Shuning uchun ham g'ayrat, harakat, faollik va boshqalar huquq funksiyasining eng muhim belgilaridir.

5. Huquqiy funksiya qonuniyligi bilan ajralib turadi. Uni qo'llashning uzluksizligi va davomiyligi shu jihat bilan tavsiflanadi.

Himoya funktsiyasi - bu huquqning ijtimoiy funktsiyasi bilan bog'liq bo'lgan huquqiy ta'sir, u umumiy ahamiyatga ega bo'lgan eng muhim iqtisodiy, siyosiy, milliy va boshqa ijtimoiy munosabatlarni, ularning yaxlitligini himoya qilishga, shuningdek, ushbu jamiyatga yot munosabatlarni bostirishga qaratilgan. . yo'nalish hisoblanadi.[2]

Umuminsoniy funktsiyalar orqali jamiyat hayotining yo'nalishlari. Huquqning ijtimoiy funktsiyalariga quyidagilar kiradi: iqtisodiy, siyosiy, tarbiyaviy, ekologik va boshqalar. Huquqning ijtimoiy funktsiyalarini ijtimoiy hayotning tegishli sohalariga huquqiy ta'sir ko'rsatish yo'nalishi sifatida belgilash mumkin.

Xususan, iqtisodiy funktsiya iqtisodiy sohaga, siyosiy funktsiya siyosiy sohaga, tarbiyaviy funktsiya ma'naviy sohaga huquqiy ta'sir ko'rsatadi.

Realistik huquq maktabi (R. Iyering, S. Muromsev va boshqalar). Ushbu yo'nalish vakillari. huquqning bosqichma-bosqich rivojlanishi haqidagi tarixiy g'oyalarga zid ravishda, huquq tashqi omillar ta'sirida vujudga keladi va rivojlanadi, deb hisoblaydi. Huquqshunos Rudolf Iyering “Rim huquqining ruhi”, “Huquq uchun kurash”, “Huquqdagi maqsad” kabi asarlarida bu nazariyaning mohiyatini tushuntirib berdi. Iyeringning fikricha, huquq himoyalangan davlat manfaatlaridir. U shaxs manfaatlarini kafolatlaydi, odamlarning turli ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Qonunning vazifasi huquqlarning amalga oshirilishini kafolatlashdan iborat. Huquq mohiyatining zamirida xalqlar, davlat hokimiyati, shaxslarning qonunbuzarlikka qarshi kurashi yotadi. Shu munosabat bilan Iyering huquq tarixidagi barcha buyuk yutuqlar - quldorlik, krepostnoylik, yerga egalik qilish erkinligi, hunarmandchilik erkinligi, diniy e'tiqod erkinligi va hokazolarning barham topishi - bularning barchasiga shafqatsiz, ko'pincha shafqatsizlarcha erishish kerakligini ta'kidladi. ko'p asrlik kurashlar, bunday hollarda qonun U yo'l doimo huquqlar qoldiqlari bilan belgilanadi, deb ta'kidladi. Uning e'tirofiga ko'ra, mutlaq adolatli huquq yo'q va bo'lishi ham mumkin emas, huquqning qiymati uning asosida yotgan maqsadni amalga oshirishdir. Manfaatlari kurashi asosida dunyoga kelgan huquq jamiyat hayotida adolat tamoyiliga amal qilish sharti bilan ayrim shaxslarning irodasini boshqalarning manfaatlariga bo'ysundiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. majburiyatdir, chunki huquqni himoya qilish, ya'ni uning buzilishiga qarshi harakat qilish nafaqat o'ziga, balki butun jamiyat va davlat oldidagi majburiyatdir: har bir shaxs huquqni himoya qilganda, birinchi navbatda, u uning sub'ektiv huquqiga asoslanadi. ob'ektiv qonun normani himoya qiladi, deb hisoblaydi.

Psixologik huquq kutubxonasi (Petrajitskiy, Ross, Reysner, Dugy, Merrill). Bu nazariya XX-asr boshlarida keng tarqaldi. Bu nazariya vakillarining fikricha, kishilar ruhiyati jamiyat, axloq, huquq va davlat taraqqiyotini belgilovchi omil bo'lsa, real huquqlar – kishilarning o'z huquq va majburiyatlari haqidagi aqliy tajribalaridir.

Xulosa:

Huquqni tushunishda normativlik nazariyasi (G. Kelzen, R. Shtammler, P. Novgorodsev (XX asr)). Bir qarashda bu yo'nalish huquq va uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati haqidagi turli qarashlarni o'zida mujassam etgandek tuyuladi. Biroq, diqqat bilan qaralsa, ularda ma'lum bir birlik paydo bo'ladi. Normativlikning nazariy qoidalari R. Shtammlerning «Iqtisodiyot va huquq» kitobida bayon etilgan. U o'z qarashlarida huquqning asosiy maqsadini ijtimoiy hayotni tashqi tartibga solish, ya'ni shaxslarning ehtiyojlarini qondirish deb belgilaydi. U jamiyatda o'zaro ta'sir qiluvchi shaxslarning birgalikdagi harakatlarini ijtimoiy masala yoki iqtisodiyot deb ataydi. Shtammler huquq va iqtisodiyot o'rtasidagi munosabatni belgilab, huquqni ijtimoiy hayot shaklini

va shaxslarning moddiy ne'matlarga munosabatini tartibga solish vositasi sifatida ifodalaydi. Sotsiologik huquq maktabi. Bu nazariya XX asr huquqshunosligining asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Yuridik fanlarning vazifasi amaldagi huquqni formal mantiqiy o‘rganishdir, degan huquqiy pozitivizmdan farqli o‘laroq, sotsiologik maktab asosiy e‘tiborni “jonli huquq”ni, ya’ni huquqiy munosabatlar tizimini, doirasidagi kishilarning xulq-atvorini o‘rganishga qaratadi. qonun doirasi. zarurligi haqidagi fikrdir. Erlix bu yo‘nalishning asoschisi bo‘lib, uning “Huquq sotsiologiyasi” (1911) kitobida bu yo‘nalishning asosiy g‘oyalari tizimli ravishda bayon etilgan. Rus olimi G.F. Shershenevich ham sotsiologik maktab vakili. Tarixiy huquq maktabi. Bu nazariya XIX asr huquqshunosligida sezilarli darajada rivojlangan tendentsiya hisoblanadi. Tarixiy huquq maktabi vakillari (G. Gyugo, F. Savini, G. Puxta va boshqalar) tabiiy huquq g'oyalariga qarshi chiqdilar. Bu nazariyaga ko'ra, urf-odat va an'analar huquqning muhim manbai hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Odilqoriev X. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. - Toshkent ,Adolat, 2018. - 528 b.[1]
2. Saburov N. Davlat va huquq nazariyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. - Toshkent TDYI, 2008. - 108 b.[2]
3. Sh.Saydullayev Davlat va huquq nazariyasi.Toshkent-2021[3]
4. Z.Ismoilov Davlat va huquq nazariyasi.Toshkent-2008[4]